

„Tempora mutantur, et nos mutamur in illis”

– A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár kiadványai

A magyarországi általános levéltárak több évtizedre visszanyúló szép hagyományokkal rendelkeznek a kiadványkészítés, a szakmai-tudományos publikációk megjelentetése terén. A kiadványok széles palettájában a levéltári alapnyilvántartások mellett mindig is jelentős számmal láttak napvilágot a szakmai-módszertani kérdéseket feldolgozó kötetek, a kutatók munkáját segítő forráskiadványok, vagy egy-egy történelmi korszakot, egy-egy település, család, személy, állami szerv, hivatal, párt, esetleg vállalat, üzem történetét monografikus igényű feldolgozó kiadványok, illetve sorozatok formájában megjelenő tanulmánykötetek, levéltár-ismertetőik.

A Magyar Országos Levéltár a 20. század közepe óta tekintélyes sorozatokban adta közre a magyar állami levéltárak alapnyilvántartásait, fond- és állagjegyzékeit, szakmai módszertani iránymutatásait, forráskiadványait. Még az előző évszázad első felében indultak meg a család- és településtörténet nagy sorozatai, majd az előző század utolsó harmadában – jelezve a társadalmi igények változását, a levéltáros szakma sokszínűségét és a levéltári munka összetettségét – mind határozottabbá vált a megyei levéltárakban egyre népszerűbb és professzionálisabb helytörténeti kutatómunka eredményeinek közreadása. A rendszerváltozást követő évtizedben pedig a figyelem a kiadványok tekintetében is mindinkább az egykori állampárt levéltári dokumentumaira, valamint a határon túli, kárpát-medencei levéltárak magyar provenienciájú forrásaira irányult. A szakmai szervezetek és levéltárak által gondozott folyóiratok, évkönyvek, sorozatok ugyancsak évtizedek óta adnak teret a levéltárügy módszertani kérdéseivel, szakmai polémiákkal kapcsolatos publikációknak, és nyújtanak megjelenési lehetőséget a levéltárakban folytatott kutatásoknak, műhelymunkáknak. A legtöbb megyei levéltár az 1980-as évek óta komoly tradíciókkal rendelkezik a település- és helytörténet forrásainak közzététele, a helytörténeti kutatások eredményeinek publikálása terén; igényes levéltári periodikák sora fémjelzi mindezt. Napjainkban pedig – mind a változatos forrástípusokat megjelentetni képes elektronikus adatbázisok, mind a periodikák vonatkozásában – egyre meghatározóbb szerepet tölt be a levéltári publikációk terén is az Internet, a tértől és időtől függetlenebb digitális megjelenés.

A levéltári kiadványkészítés mindenkori irányát, milyenségét a levéltári szervezet jellege, a levéltárba kerülő források bővülése, a kutatói igények, illetve érdeklődés változása, a szakmai kihívások és az anyagi lehetőségek egyaránt befolyásolták az utóbbi időszakban, mégis elmondható, a magyarországi levéltárak kiadói tevékenységét ma a változatosság, a differenciáltság mellett a tudományos és szakmai igényesség, a tradíciók ápolása és az új formák, lehetőségek iránti fogékonyság egyaránt jellemzi. Ma már kevesen vitatják, hogy a magyarországi levéltárakban dolgozó levéltárosok – szükségszerűen következik ez a magyar történelem viharait tükröző levéltári anyag szerkezetéből, illetve annak igényéből, hogy a visszakeresés, felkutatás során a levéltárosnak a dokumentumok keletkezésének kontextusát is óhatatlanul ismerniük kell – nem pusztán menedzserei az adatoknak, vagy kiszolgálói az ügyfeleknek és kutatóknak, hanem mint a forrásokhoz legközelebb álló, a levéltári

nyilvántartási rendszert és a forrástípusokat leginkább ismerő történész-levéltárosok, tudományos publikációs tevékenységre is elhivatott szereplői a szakmának. Ennek köszönhetően a levéltáros szakemberek egy tekintélyes része meghatározó történelmi, kutatói és publikációs tevékenységet is folytatva, szerepet vállal a levéltári dokumentumok által rekonstruálható nemzeti múlt egy-egy fejezete közkinccsé tételének folyamatában.

Hasonlóan más megyei levéltárakhoz, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár kiadói tevékenysége is csaknem fél évszázadra vezethető vissza. Az elmúlt évtizedekben megjelenő kötetek, periodikák nem pusztán a levéltárban őrzött anyag feltárását segítő segédletek, fond- és raktárjegyzékek sorozatai, a levéltári anyag ismertetői, hanem – hatalmas szellemi tőkét és információtárat felhalmozva – a helytörténet egyes témaköreinek tudományos igényű feldolgozásai is.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár gondozásában megjelent sorozatokat, évkönyveket, közleményeket kezdetektől fogva a levéltáros és történész szakma iránti elkötelezettség, a tudományos igényesség, az ismeretterjesztés szándéka hatotta át. Kizárólag az elismerés és tisztelet hangján lehet szólni azoknak az elődöknek a munkásságáról, akik a talán sohasem könnyű körülmények ellenére elindították, működtették e köteteket, és fenntartották a levéltár kiadványainak országos elismerést kiváltó színvonalát. A gondosan kialakított szerkesztői elveknek köszönhetően az intézmény gondozásában megjelenő, több évtizedes múlttal rendelkező periodikákban a szakma elismert képviselői, helytörténészek, muzeológusok, levéltárosok, a tudományos közlés szabályai szerint, a forrásokat és szakirodalmat is tükröző jegyzetapparátus kíséretében, tudományos minősítéssel rendelkező lektorok közreműködésével adják közre helytörténelmi kutatásaik legújabb eredményeit. E levéltári kiadói tevékenység intézményünk esetében nem csupán a szakmai szerkesztés munkáját foglalja magába: a kezdetektől az intézmény munkatársai látták el a technikai szerkesztés összetett feladatait, az olvasószerkesztői, korrektori, nyomdai előkészítői, képszerkesztői feladatokat is, napjainkban pedig az elektronikus kiadványok esetében a számítógépes tervezés és programozás munkafázisait. Ennek tudható be, hogy a levéltár ma megjelenő hagyományos papíralapú és elektronikus kiadványai teljes egészében az intézmény önálló szellemi termékének tekinthetők.

Kiadványaink közül kiemelkedik a több mint negyedszázados múltra visszatekintő levéltári évkönyv, a ZOUNUK. 1986-ban, amikor a periodikát Botka János akkori levéltár igazgató elindította, az első kötet bevezetőjében a következő gondolatokban határozta meg a sorozat célkitűzését: *„Az Évkönyvben elsősorban az őrizetünkre bízott iratok, illetve a Szolnok megyére vonatkozó dokumentumok között kutatók munkáit, eredményeit kívánjuk bemutatni. A közelebbi és távolabbi múlt emlékeiből, az emberi cselekvések, helytállások példáiból újabb és újabb, pontos, megbízható adatokkal akarunk szolgálni a lakóhely, a megye története iránt érdeklődőknek. Törekvésünk hozzájárulhat az e táborhoz tartozók további ösztönzéséhez, a feltáró és feldolgozó munkát is vállalók számának növekedéséhez. Segíteni szeretnénk az egyre erősödő honismereti mozgalom, az iskolai nevelő-oktató munka gazdagodását, a megyei és országos más irányú kulturális, tudományos célkitűzések megvalósítását. Kiemelt figyelmet kívánunk fordítani a megyei monográfia kidolgozásának elősegítésére.”* Ez a cél, és minden bizonnyal – a felpuhuló diktatúra majd a

rendszerváltozás által keletkezett új szellemi környezetben – a helyi múlt megismerésének, objektív feltárásának identitást meghatározó, összetartozás-tudatot erősítő összefüggéseinek a közösség és a fenntartó által történő felismerése tartotta életben a kezdetektől magas szakmai színvonalat és a technikai lehetőségeknek köszönhetően mind komolyabb esztétikai értékeket felvonultató évkönyvet. 2003-ban Zádorné Zsoldos Mária levéltár igazgató asszony vezetésével a kötet jelentős formai megújuláson esett át, ezt követően a mindenkorival tartalommal harmonizáló színes borítóval, illusztrációval jelenik meg az évkönyv.

2010-ben méltó tartalommal és formában ünnepeltük meg a ZOUNUK 25 éves jubileumát, a több mint félezer oldalas 25. sorszámú kötet folytatása és megújítása is volt a tradícióknak. A ZOUNUK az elmúlt több mint negyedszázad során történettudományi, hely- és kultúrtörténeti értelemben is hatalmas értéket halmozott fel, a máig napvilágot látott 26 kötetben összesen 309 szerzőtől 10.656 oldalon 198 tanulmány és 108 forrásközlemény jelent meg. És bár az első kötet bevezetőjében említett megyei monográfia elkészülte sajnos még várat magára, a ZOUNUK levéltári évkönyv a megye meghatározó történettudományi periodikájaként mára felbecsülhetetlen tárházává vált a szűkebb pátriánk múltjával kapcsolatos, megbízható alapokra épülő kollektív ismeretnek. A levéltári évkönyv mellett a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár az elmúlt évtizedekben más sorozatokat is újtárrá indított. 1974 és 1991 között a Levéltári Füzetek 12 kötete jelent meg, majd 1995-ben elindult az elsősorban tematikus forrásokat, irategyütteseket gondozó Levéltári Közlemények folyam, amelynek a jelen esztendőig napvilágot látott 11 kötetében 12 szerző 3.050 oldalra adta közre forrásfeltáró munkájának eredményeit.

És ahogy a címben szereplő latin szállóige utalt rá, a változó idők a levéltár publikációs tevékenységében is átalakulásokat indítottak el. Az utóbbi években a megjelentetett anyagok között egyre markánsabbá vált – a digitális világ terjedésével összefüggésben a távoli hozzáférést, a helytől és időtől kötetlenebb kutatások iránti igények kiszolgálását segítő – az elektronikus formátumban közreadott adatbázisok, publikációk aránya. Az állományvédelmi szempontokon túl a távoli hozzáférés biztosításának szándéka is hatással volt arra, hogy a hatalmas mennyiségű információt, képi állományokat megjeleníteni képes adatbázisok építése, közkinccsé tétele néhány éve a magyar levéltárügy kiemelt programjává vált. A megújulás jegyében jelentős informatikai fejlesztésekre, az egyes levéltárak anyagát egységben megjeleníteni képes közös levéltári portál létrehozására is sor került az elmúlt években.

Intézményünk 2008-ban – a megyei levéltárak sorában az elsők között – pályázati források segítségével készítette el a magyar levéltári portálról online módon elérhető kataszteri térképek adatbázisát. 2009-ben új sorozatot indított el levéltárunk, Szolarchiv Digitális Könyvtár címmel, melynek első kiadványaként az Arcanum kiadóval együttműködésben megjelentettük a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár összes korábbi kiadványának digitalizált változatát. Az elmúlt négy évtized során megjelenő levéltári publikációkat közel 16 ezer oldalon feldolgozó, az adatok között szövegszintű keresést biztosító adatbázis a megye története iránt érdeklődő kutatók értékes információforrásává vált.

Ugyancsak pályázati lehetőség révén 2009-ben lehetővé vált a levéltár honlapjának megújítása, a közös levéltári szerver pedig lehetőséget kínált különböző tartalmak (raktárjegyzékek, képi állományok, adatbázisok) online megjelenésére. Kihasználva a modern technika kínálta lehetőségeket, levéltárunk a közös fejlesztések eredményeként néhány országosan is egyedülálló kezdeményezést – virtuális kiállítások, a hónap dokumentuma sorozatok, illetve a levéltári anyagot új formában közkinccsé tenni igyekvő kiállításainkhoz fűződő, elsősorban a fiatalabb generációkat célzó blogok – indított el honlapján.

A helytörténet oktatást segítő, Szolnok város napja alkalmából 2009. szeptember 1-jén jelent meg „*Az apátsági oklevéltől az ezredfordulóig. Szolnok város múltja levéltáros szemmel*” című digitális adathordozónk. Különleges és egyedülálló vállalkozás eredménye ez az elektronikus kiadvány, mert levéltári dokumentumok (oklevelek, iratok, tervrajzok, fényképek) segítségével, és a levéltáros szemével kíván képet adni az alföldi megyeszékhely közel ezeréves történelméről. De egyedülálló is, mert hasonló formában, ilyen tematikus szerkezetű településtörténeti kiadvány mindezidáig nem látott napvilágot Szolnok város múltjáról. Ráadásul a DVD-t a megyeszékhellyel együttműködésben valamennyi szolnoki oktatási intézményhez sikerült eljuttatnunk.

A levéltár 2010-es nagyszabású első világháborús kiállításához kapcsolódóan jelentettük meg a „*Hősök voltak mindannyian... Jász-Nagykun-Szolnok megye a Nagy Háborúban*” című DVD-t. Ez az elektronikus adathordozó – minden későbbi kutatást és hagyományőrzést segítő – nem csupán a témakörhöz kapcsolódó levéltári dokumentumok és szakirodalom digitalizált változatát tartalmazza, hanem olyan, mindezidáig nem publikált adatbázisokat is, mint a megye valamennyi települése első világháborús hősi halottainak névsorát, a megye világháborús emlékműveinek képi állományát, továbbá világháborús képeslapokat, verseket, dalokat is.

2011-ben látott napvilágot a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár „*Chartae Antiquae*” című kiadványa. Az intézmény több mint 200 darab, 18–19. századi kéziratos térképét digitális formában közreadó DVD a modern kor igényeinek megfelelően, kiváló felbontásban, jól áttekinthető, könnyen kezelhető szerkezetben, az esztétikai élményre is tekintettel mutatja be az archívum egyik legszebb gyűjteményét. Az elektronikus kiadvány és adatbázis számos tudományterület (településföldrajz, település- és közlekedéstörténet, archeológia, vízgazdálkodás, nyelvtudományok, stb.) számára is értékes információkkal szolgál, és hozzájárul a levéltári anyag mélyebb szintű kutatásához. 2012-ben, a kutatás, tervezés, programozás és megjelentetés valamennyi fázisát tekintve a levéltár munkatársainak egyedi szellemi termékének számító kiadvány a térképész szakma országos elismerésében részesült: az Országos Széchényi Könyvtár és a Lázár Deák Térképészeti Alapítvány Kuratóriuma által kiírt Digitális Magyar Térkép 2011 pályázaton kapott szakmai dicséretet.

Az elmúlt időszakban bekövetkezett fenntartóváltás és az átalakított támogatási rendszer a jövőben egy új, még nem minden részletében ismert, de érezhetően nehezebb feltételrendszert teremt a megyei levéltárak által megjelentetett kiadványok számára. És bár a szűkülő források mértéke és a külső feltételek változása nem mindenben ismertek, a kiadványkészítés szakmai irányai adottak: a tradíciókra alapozva, a megkezdett sorozatokat lehetőség szerint folytatva, de új utakat kell járnia a levéltáraknak a kiadványok megjelenésére.

tetése terén is. A 21. századi kutatói igények, a személyes múlt iránti érdeklődés fokozódása, az identitást meghatározó helytörténet, a kisebb közösségek önazonosságudatának megőrzését segítő múltismeret szerepe egyértelműen növekszik. A megyei levéltárnak – amely az általa őrzött és gondozott írásos kulturális örökség révén minden szállal e területhez kapcsolódik – olyan kezdeményezéseket kell felvállalnia, melyek ezeket a kutatókat tudják módszertani iránymutatással, források összegyűjtésével, modern formában történő közreadásával segíteni. A levéltáraknak és az ott dolgozó kutató-történész levéltárosoknak az intézmény jogbiztosító szerepe, klasszikus alapfeladatainak ellátása mellett ezekre a társadalmi igényekre is tekintettel kell lennie. Az évtizedek óta hiányzó megyei monográfia munkálatainak megindítása egyelőre várat magára, de bizonyos „előmunkálatokat”, rövidebb távú, mégis átfogó programokat a megye tudományos műhelyeinek, közgyűjteményeinek szükségyszerűen el kell indítania. Ennek jegyében kezdtük meg Jász-Nagykun-Szolnok megye 1876 és 1990 közötti közigazgatás-történetének és tisztviselői adattárának adatbázisba rendezését és elektronikus megjelentetését, későbbi terveink között pedig szerepel – a helytörténeti gyűjtemények és kutatók bevonásával – egy nagyszabású, online elérhető és folyamatosan bővíthető megyei történeti kronológia összeállítása is.

Fülöp Tamás

TISICUM XXI.

– a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve

Szerkesztők: Gulyás Katalin, Horváth László, Kaposvári Gyöngyi

Kiadó: a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Szolnok, 2012. 360 p.

A megyei múzeumi szervezet évkönyvének újabb kötete vegyes tartalmú: az intézményben folyó, vagy a múzeumi szervezet gyűjtőterületéhez kapcsolódó tudományos kutatások keresztmetszetét nyújtja. A 360 oldalon 20 szerző 21 tanulmánya olvasható, melyeket többségükben a tagmúzeumok munkatársai, kisebb részben pedig külső szerzők készítettek. Négy régészeti, öt néprajzi és nyelvészeti, hét történeti és négy művészettörténeti témájú tanulmány került be a Tisicum 21. kötetébe, mely zárásként egy fontos bibliográfiát is tartalmaz.

Az évkönyv elején Horváth László megyei múzeumigazgató rövid, személyes hangú megemlékezése olvasható a közelmúltban elhunyt, utolsó írását a Tisicum 21. kötetében publikáló Szabó Istvánról, a történeti osztály egykori vezetőjéről.

A régészeti fejezetet Prohászka Péter tudománytörténeti írásai nyitják. Az elsőben Tariczky Endre tiszafüredi plébánosnak általa felkutatott leveleit közli, melyek azt bizonyítják, hogy Tariczky amatőr régésként a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozó Rómer Flórisssal, a hazai tudományos igényű régészeti kutatások „atyjával” rendszeres szakmai levelezésben állott. Az általa felfedezett lelőhelyekről és leletekről készült rajzait, beszámolóit küldöztette Rómer számára, s tanácsait kérte azok meghatározásában. A szerző a két régész szakmai kapcsolatának középpontjába a korszak egyik legjelentősebb tudomá-